Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἅπαντα τὰ εὑρισκόμενα. — Œuvres complètes de Gennadios Scohlarios, publiées pour le première fois par L. Petit, X. A. Siderides et Martin Jugie. Tome V. Résumé de la Somme contre les Gentils, et de la première partie de la Somme théologique de Saint Thomas d'Aquin. Paris 1931.

Οἱ φιλότιμοι καὶ θαυμάσιοι ἐκδόται τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου ἕλληνος σοφοῦ τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος — οἱ δύο πρῶτοι δυστυχῶς ἀπέθανον καταλιπόντες ὅμως σχεδὸν συντετελεσμένην τὴν ἐργασίαν εἰς τὸν ἀκαταπόνητον κ. M. Jugie— ἔδωκαν εἰς τὴν δημοσιότητα μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τὸν Ε΄, διακόψαντες, ἄγνωστον διατί, τὴν σειρὰν τῆς ἐκδόσεως ἀπὸ τοῦ γ΄ εἰς τὸν δ΄. Ὁ νέος τόμος περιλαμβάνει, « ἐπιστολὴν » τῆς Summa adv. Gentiles τοῦ λατίνου θεολόγου καὶ σχολαστικοῦ τοῦ ιγ΄ αἰῶνος Θωμᾶ τοῦ ἐξ Ἀκουίνου (τοῦ Ἀκυνάτου) καὶ τὸ πρῶτον μέρος τῆς Summa Theologiae αὐτοῦ ἐν ἑλληνικῇ μεταφράσει. Τοῦ ὅλου ἔργου, ἐκ σελίδων 512, προτάσσεται σύντομος εἰσαγωγὴ (σ. V-IX) παρέχουσα βιβλιογραφικὰς εἰδήσεις περὶ τοῦ μόνου ὑπάρχοντος κώδικος, τῆς παρισινῆς Βιβλιοθήκης 1273, ἐξ οὗ ἔγινεν ἡ δημοσίευσις, καὶ παρατηρήσεις τινὰς τοῦ ἐκδότου περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου τούτου τοῦ Σχολαρίου, ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ περιεχομένου καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς μεταφράσεως.

Ἐκ μικροῦ προλόγου, ὃν ὁ Σχολάριος προτάσσει τοῦ ὅλου ἔργου (σ. 1-2) ἐξηγεῖται ἡ αἰτία τῆς συντάξεως αὐτοῦ. Ἡ πτῶσις τοῦ Βυζαντίου καὶ ὁ πλάνης βίος, ὃν διήγαγεν ὁ Γεννάδιος κατὰ τὰ διάμεσα μεταξὺ τῶν τριῶν πατριαρχειῶν αὐτοῦ, ἠνάγκασαν αὐτὸν ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην αὐτοῦ, τὴν διὰ τὸν ὄγκον δυσμετακόμιστον, δι' ἐπιτομῶν τῶν σπουδαιοτέρων αὐτῆς χειρογράφων, ἀπὸ τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο εὐκόλως ν' ἀποχωρισθῇ. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ τὰ εἰρημένα ἔργα τοῦ σοφοῦ λατίνου θεολόγου, ὧν ἀποκλειστικῶς δι' ἰδίαν χρῆσιν ἐπεχείρησε τὴν ἐπιτομὴν τοῦ μὲν καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ α΄ μέρους τοῦ ἄλλου. Ἄριστα γινώσκων τὴν λατινικὴν ὁ Σχολάριος ἦτο εἰδήμων τῆς τε παλαιοτέρας λατινικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας καὶ τῆς μεσαιωνικῆς σχολαστικῆς ἐξ αὐτῶν τῶν πρωτοτύπων, ἀλλὰ καὶ ἐκ μεταφράσεων παλαιοτέρων εἰς τὴν ἑλληνικήν. Τὸν Θωμᾶν ἐν πολλοῖς μετέφρασεν ἤδη πρὸ ἑνὸς αἰῶνος Δημήτριος ὁ Κυδώνης, ὅπερ ἐγίνωσκεν ὁ Γεννάδιος καὶ λέγει τοῦτο ἐν τῷ προλόγῳ του. Δὲν ἠρκέσθη ὅμως εἰς τὰς παλαιοτέρας ἐκείνας μεταφράσεις, γενομένας ἄλλως ἐπὶ σκοπῷ προσηλυτισμοῦ, ἀλλ' ἐπεχείρησε τὴν ἐπιτομὴν ταύτην διὰ καθαρῶς ἀτομικὴν χρῆσιν καὶ μετὰ προφανοῦς κριτικῆς καὶ ἐπιλογῆς δεικνυούσης τὸν ὀρθόδοξον θεολόγον, ὅστις καὶ ἀπροκαλύπτως δηλοῖ ὅτι «σοφὸς μὲν οὗτος ὁ ἀνήρ, ὡς ἄριστος τῆς χριστιανικῆς θεολογίας ἐξηγητὴς καὶ συνόπτης, ἐν οἷς καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ συνᾴδει· ἐν οἷς δὲ ἐκείνη τε καὶ αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς διαφέρετον, ὀλίγα δ' εἰσίν,... περὶ τούτων οὐχ ἁπλῶς μόνον ἡμεῖς τῇ πατρίῳ δόξῃ μᾶλλον τιθέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 11:42:06 EEST - 167.114.118.212

μεθα, ἀλλὰ καὶ ταύτης πολλοῖς βιβλίοις ὑπερηγωνισάμεθα. Φανερὰ δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ φίλοις καὶ πολεμίοις, ἡ πρὸς τὰ πάτρια δόγματα σπουδὴ ἡμῶν μέχρις αἵματος καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας ἡμῖν συγγεγραμμένα βιβλία πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξηπλώθησαν ἐκγραφέντα». (σ. 2). Εἶνε προφανὲς λοιπὸν τὸ αὐτοτελὲς τῆς ἐργασίας τοῦ Σχολαρίου, ὁμολογούμενον καὶ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, παρὰ πᾶσαν τὴν δήλωσιν αὐτῶν ὅτι ὑπάρχει τις ἐξάρτησις τοῦ Γενναδίου ἀπὸ τῆς παλαιοτέρας ἐργασίας τοῦ Κυδώνη. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἡ τοῦ Κυδώνη ἐργασία ἦτο καθαρῶς μεταφραστικὴ καὶ διὰ τοῦτο δουλική, τελείως ἐξαρτωμένη ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, ἐν ᾧ τοῦ Σχολαρίου τὸ ἔργον, μάλιστα εἰς τὸ α΄ μέρος τῆς προκειμένης συγγραφῆς, ὡς ἐπιστολή, εἶναι δυσκολώτερον, ὅσῳ ἀπαιτεῖ κριτικὴν καὶ ἐπιλογήν. Ὁ Σχολάριος πολλάκις παραλείπει τὰ καὶ ἄλλως γνωστὰ καὶ εὐνόητα ὡς καὶ τὰ σημεῖα, ἐν οἷς ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία διίσταται τῆς Ὀρθοδόξου, εἰ καὶ δὲν δικαιολογεῖ πανταχοῦ τὴν παράλειψιν (π.χ. σελ. 76, 88, 89, 111, 118, 123, 148, 170, 210, 211, 316, 323, 375, 376).

Ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπιτομῆς καὶ τῆς μεταφράσεως, παρὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν τῶν ἐκδοτῶν περὶ «τελείας κλασσικῆς μορφῆς τοῦ ὕφους καὶ τῆς ἀκριβείας τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν ὅρων» καὶ ὅτι ἀπὸ ταύτης τῆς ἀπόψεως ὁ Γεννάδιος «διὰ μέγα μέρος ἀναμφιβόλως εἶναι ὀφειλέτης εἰς τὸν Δημήτριον Κυδώνην» (σ. VII), πρέπει νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἄλλως εἰδημονέστατος περὶ τὴν ἀριστοτελικὴν ὁρολογίαν Σχολάριος προσπαθεῖ μὲν νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ μεγάλου Σταγειρίτου καὶ ἐν μέρει ἐπιτυγχάνει τούτου εἰς τὸ α΄ μέρος τῆς Ἐπιτομῆς, εἰς τὸ ὑπόλοιπον ὅμως ταύτης ὡς καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τῆς Summa Theologiae ὑποκύπτει εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς μεσαιωνικῆς λατινικῆς τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀπὸ τοῦ ιβ΄ αἰῶνος. Οὕτω, πλὴν ἄλλων, συνήθης εἶνε παρ᾽ αὐτῷ ἡ ἀναλελυμένη πρότασις ἀντὶ τῆς δι᾽ ἀπαρεμφάτου καὶ μετοχῆς συμπτύξεως καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἀφῃρημένων εἰς-ότης οὐσιαστικῶν ἀντὶ τῶν οὐσιαστικῶς λαμβανομένων οὐδετέρων ἐπιθέτων.

Ἵνα ἰδιαιτέρως ἐξάρωσι τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Σχολαρίου οἱ ἐκδόται σημειοῦσιν ὅτι «εἶνε λυπηρότατον ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ἕλληνες ἠγνόησαν αὐτό. Ἐνῷ κατὰ τὸν ιστ΄ καὶ ιζ΄ αἰῶνα ἐφοίτων εἰς τὰ πανεπιστήμια τῆς Δύσεως ἵνα μάθωσι τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν, τὸ ἔργον τοῦ συμπατριώτου τῶν τοῦ ιε΄ αἰῶνος θ᾽ ἀπετέλει δι᾽ αὐτοὺς ἐξαίρετον ἐγχειρίδιον, δυνάμενον εὐτυχέστατα νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν μόρφωσίν των, οἱ δὲ μὴ εὐκαιροῦντες ν᾽ἀπέλθωσι μακρὰν πρὸς ἐκπαίδευσιν θὰ εὕρισκον εἰς τὰς ἐπιτομὰς ταύτας τοῦ Θωμᾶ μὲ τί νὰ πληρώσωσι πολλὰ κενά. Αἱ ξηραὶ περιλήψεις τῆς δυτικῆς σχολαστικῆς φιλολογίας, ἃς ἀφῆκαν εἰς ἡμᾶς ἄλλοι, δὲν δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Γενναδίου» (σ. IX). Καίπερ συμφωνοῦντες γενικῶς πρὸς τὸν ἀνωτέρω χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου τοῦ Σχολαρίου, θὰ ἦτο ὑπερβολὴ νὰ εἴπωμεν ὅτι θ᾽ ἀντικαθίστη τοῦτο τὴν μόρφωσιν τὴν πανεπιστημιακὴν ἐν Ἀγγλίᾳ π.χ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 11:42:06 EEST - 167.114.118.212

καὶ Γερμανίᾳ κατὰ τὸν ιζ´ αἰῶνα διὰ τοὺς Ἕλληνας. Οἱ μὴ σπουδάσαντες ὅμως ἐν τῇ Δύσει τότε ἕλληνες θεολόγοι ἴσως δὲν ἔμειναν ξένοι τῆς ἐπιρροῆς τῶν Ἐπιτομῶν τούτων καὶ μεταφράσεων τοῦ Κυδώνη καὶ Σχολαρίου, ὡς δεικνύει ἡ πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους πολεμικὴ τῶν Ὀρθοδόξων κατὰ τὸν ιστ´ αἰῶνα καὶ μέχρι τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου.

ΑΔ. Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ
Καθηγητής

R. M. Dawkins. *Leontios Makhairas. Recital concerning the sweet land of Cyprus entitled «**Chronicle**». Edited with a tranlation and notes. Volumes I, II. Oxford, at the Clarendon press, 1932.*

Εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν ἐξεφράσαμεν ἐν τῇ ἀνακοινώσει[1] ἡμῶν κατὰ τὸ Γ´ διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν συνέδριον, ὅπως ἐκδοθῇ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τῶν μεσαιωνικῶν Κυπριακῶν κειμένων, ἐξεπληρώθη τόσον ἐνωρὶς ὡς πρὸς τὸ ἓν τοὐλάχιστον τὸ καὶ σπουδαιότερον τῶν κειμένων τούτων, τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ Νεωτέρας Ἑλληνικῆς R. M. Dawkins, ἐπιστήμονος γνωστοτάτου διὰ τὰς πολυτίμους συμβολάς, τὰς ὁποίας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν προσφέρει εἰς τὰς περὶ τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν Ἑλληνικὴν σπουδάς.

Ἐν τῇ ἀνακοινώσει ἡμῶν «περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Κυπριακῆς διαλέκτου» ἐλέγομεν τὰ ἑξῆς: «Καθ᾽ ὅλην ταύτην τὴν περίοδον δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἀνέλιξιν τῆς διαλέκτου δι᾽ ἀξιολόγων γλωσσικῶν μνημείων τῶν Ἀσιζῶν, τοῦ Μαχαιρᾶ, τοῦ Βουστρωνίου, Κυπριακῶν ἐγγράφων καὶ ποιημάτων, ὑποβαλλομένων ὅμως εἰς αὐστηροτάτην κριτικὴν βάσανον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σημερινῆς Κυπριακῆς διαλέκτου, διότι τὰ χειρόγραφα παρεδόθησαν εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν, πλήρη παρασυλλαβισμῶν, παρατονισμῶν καὶ ἀνορθογραφιῶν, ὥστε νὰ ἐπιβάλλεται σήμερον νέα κριτικὴ ἔκδοσις τῶν κειμένων τούτων»[2].

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν ἀκριβῆ ἀνάγνωσιν τῶν χειρογράφων δὲν ἀμφιβάλλομεν ποσῶς ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ κ. Dawkins εἶναι τελεία διορθοῦσα τὰς παλαιοτέρας ἐκδόσεις τοῦ Κ. Σάθα καὶ Miller-Sathas. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ὁ συγγραφεὺς πλεῖστα ὅσα ἐπιτυχῶς ἀποκαθι-

---

[1] Ἀνακοίνωσις γενομένη ἐν τῷ Γ´ διεθνεῖ Βυζαντινολογικῷ συνεδρίῳ κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 17ης Ὀκτωβρίου 1930, ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν, δημοσιευθεῖσα δὲ ἐν Byzantinische Zeitschrift 31, 324-27.

[2] Byzantinische Zeitschrift 31 324-27.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 11:42:06 EEST - 167.114.118.212